OpenChassidus · מהדורה עברית מבוארת

ואברהם זקן

ד"ה ואברהם זקן בא בימים · שבת פרשת חיי שרה, מבה"ח כסלו, ה'תשל"ז

המאמר	מאמר כ"ק אדמו"ר מנחם מענדל שניאורסאהן מליובאוויטש, שנאמר בשבת פרשת חיי שרה, שבת מברכים כסלו, ה'תשל"ז.
יסודו	מאמרי אדמו"ר מוהרש"ב (תרס"ו, תרע"ג) והצמח צדק (אוה"ת פרשתנו) על "וה' ברך את אברהם בכל": הזהר — "אתר דכל ברכאן נפקי מתמן"; רש"י — "בכל בגימטריא בן".
הנוסח	תורת מנחם — ספר המאמרים מלוקט (חשון), עמ' ש–שו, כפי שנדפס; ההערות 1–64 והערות הכוכבית. מראי המקומות שנבדקו — בספריא ובספריית OpenChassidus.

מהדורה ללימוד בעברית: לשון המאמר באותיות מודגשות, ובתוכה ביאור משולב באותיות קלות — בכל מקום שהלומד צריך לו. לכל סעיף: לפני העיון, עיונים במושגי היסוד, עבודת ה' ותמצית; ובסוף: מילון מושגים, וההערות כפי שנדפסו.

שבת פרשת חיי שרה, מברכים כסלו, השבוע.

שבת קודש, 7 בנובמבר 2026 — שבת מברכים כסלו, כבשנת תשל"ז שבה נאמר המאמר; ובשבת זו כינוס השלוחים העולמי. "ואברהם זקן בא בימים" — והמאמר שואל מה היא הברכה "בכל" שאין הכתוב מפרש.

על המהדורה

אופן הלימוד

האותיות המודגשות הן לשון המאמר עצמו, מלה במלה. האותיות הקלות הן ביאור משולב — הסבר, מקור או פירוש מושג — המוכנס בתוך המשפט במקום שהלומד צריך לו. הקורא רק את המודגש — קורא את המאמר; הקורא את שניהם — לומד אותו מבואר. לביאור אין סמכות משל עצמו; כל מקום שהוא נראה כחולק על המאמר — לשון המאמר עיקר.

הנוסח

לשון המאמר הועתקה משכבת הטקסט של הדפוס (מלוקט, חשון, עמ' ש–שו), ונבדקה שורה שורה מול צילומי העמודים; לא שוחזרה מן הזכרון. חלוקת העמודים של הדפוס מסומנת בתיבה זהובה (עמ' שא וכו'). מספרי ההערות הובאו במקומם, וההערות עצמן מקובצות בסוף. נבדק בתוכנה שהסרת הביאור המשולב מחזירה בדיוק את לשון המאמר כפי שהועתקה — אות באות.

מראי מקומות ובדיקתם

בסוף הובאו רק ההערות שהמהדורה משתמשת בהן, כלשונן, וליד כל אחת מצב בדיקת מקורותיה: **נבדק** — המקור נפתח והתוכן נמצא; **נבדק בחלקו**; **טרם נבדק**; **אין מקור חיצוני**. שאר ההערות הן מראי מקומות בלבד ולא הובאו.

מהלך המאמר

פסוק אחד, שני נושאים — "ואברהם זקן" ו"וה' ברך" — ודרכו של "כל" מן העצמות עד "שושנה בין החוחים".

א	שאלות	למה "בכל" בלי תוכן; זהר (מקור כל הברכות) ורש"י (יצחק); למה הברכה היא רק הקדמה לשידוך.
ב	נסיונות	עשר נסיונות כנגד ע"ס; "כל" מחוץ למנין; העבודה עושה כלי, לא סיבה.
ג	לבוש	זקן / בא בימים = אריך (תורה / מצוות), נמשך ע"י אברהם; "כל" = עתיק, בא מלמעלה.
ד	שני "כל"	ע"י מל"ת (תלוי ברצון) וע"י נסיונות (שלא ברצון); רק השני מגיע לנבדל.
ה	עקידה	נמנה ולמעלה מן המנין, כ"אנכי"; היפך הטבע ובנו יחידו — חיצוניות ופנימיות הכתר.
ו	נהר	העצמות נמשכת כנהר, ע"י גבורת יצחק ויחוד מ"ה וב"ן, עד "שושנה בין החוחים".
ז	יגיעה	הוראה: יגיעה שלא כדרך הרגיל בתורה, במצוות ובהפצת המעינות — משיח.

סעיף א'

שלש שאלות על פסוק שאינו מפרש

לפני העיון

ברכה רגילה מפרשת את תוכנה: בבנים, בעושר, באריכות ימים. כאן הכתוב אומר "בכל" ושותק. אדמו"ר מוהרש"ב (בתרס"ו) שומע בשתיקה זו את העיקר: "כל" הוא העלם העצמי, שאין גילוי פרטי יכול להכילו. לצדו עומדים שני פירושים במלה אחת — הזהר: "אתר דכל ברכאן נפקי מתמן"; רש"י: "בכל" בגימטריא "בן", יצחק — ושאלה שלישית תלויה על כל הפסוק: מדוע הברכה הגדולה ביותר נראית כהקדמה בלבד לשידוך.

א) ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל — בראשית כד, א, תחלת פרשת השידוך[1], **ומדייק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע** — הרבי הרש"ב, האדמו"ר החמישי **במאמרו ד"ה זה (דשנת תרס"ו**[2]) — מאמר בהמשך תרס"ו **מה שאומר בכל סתם ואינו מפרש במה ברכו.** — ברכה רגילה מפרשת את תוכנה; כאן אין תוכן, והשתיקה עצמה היא הדיוק. **ונקודת הביאור**[3] — שם**, דכל הוא בחינת העלם העצמי** — לא דבר המכוסה במסך שאפשר להסירו, אלא העצמות עצמה, שהיא "נעלמת" רק במובן שאין גילוי פרטי יכול לבטא אותה**, שמשם נמשכים כל הגילויים.** — דוקא משום שאינו אחד מהם הוא מקור לכולם. **כדאיתא בזהר**[4] — ח"א קל, ב **עה"פ וה' ברך את אברהם בכל, דאברהם אתברך מאתר דכל ברכאן נפקי מתמן.** — ממקום שכל הברכות יוצאות משם. **ולכן אומר בכל סתם ואינו מפרט פרטים** — כי כל פרט הוא כבר גבול**, לפי שהוא בחינת בלי גבול שלמעלה מפרטים.** — דבר שאין לו גבול אינו יכול להיקרא בשם אחת מתוצאותיו. **וצריך להבין הקשר והשייכות** — לא איזה פירוש נכון, אלא איך שני פירושים במלה אחת שייכים לענין אחד **דפירוש הזהר שבכל הוא אתר דכל ברכאן נפקי מתמן עם פירוש רש"י עה"פ**[5] — ובהערה: פירוש רש"י, שהוא "יינה של תורה", יש לו שייכות מיוחדת עם הפירוש ע"ד הסוד **שבכל קאי על יצחק (בכל בגימטריא בן)** — ב-כ-ל = 2+20+30 = 52 = ב-ן**. וגם,**

דמהמשך הכתובים משמע שפסוק זה (ואברהם זקן וגו') הוא הקדמה לויאמר אברהם אל עבדו גו' — הפסוקים שאחריו, שליחות אליעזר **ולקחת אשה לבני ליצחק**[6] **, וצריך להבין מהי השייכות דוה' ברך את אברהם בכל, שנתברך מאתר דכל ברכאן נפקי מתמן, לזה ששלח את עבדו לקחת אשה לבנו**[7] — ובהערה: בנצוצי אורות, הברכה (לפי הזהר) היא טעם לציווי שלא לקחת מבנות הכנעני; ואולי גם לפי הזהר היא טעם לעצם השליחות**. גם צריך להבין** — שאלה שלישית, והיא הגדולה שבהן **גודל העילוי דנשואי יצחק ורבקה שהוא נעלה יותר גם מבחינת בכל (אתר דכל ברכאן נפקי מתמן), ועד דזה שהוי' ברך את אברהם בכל הוא רק הקדמה לנשואי יצחק ורבקה.** — שלש השאלות עומדות עתה, והמאמר כולו הוא תשובה עליהן: למה "בכל" סתם, מה הקשר בין הזהר לרש"י, ולמה הברכה הגדולה היא רק הקדמה.

עיון

העלם העצמי

המלה "העלם" באה בחסידות בשני מובנים, וצריך להבדיל ביניהם. "העלם והסתר" הרגיל הוא חסרון גילוי, שהעבודה מסירה. "העלם העצמי" הוא ההיפך: מלאות שאין עבודה מגעת אליה, והיא באה מעצמה כשהכלי שלם. הזהר קורא לה "אתר דכל ברכאן נפקי מתמן" — היא מקור כל שפע פרטי משום שאינה אחד מהם. וכך הלשון: ברכה רגילה נקראת בשם תוכנה; "בכל" אינה יכולה להיקרא בשם אחת מתוצאותיה.

בעבודת ה' · כסלו ה'תשפ"ז

הפסוק אינו מפרש את הברכה, והמאמר מלמד לא למהר למלא את השתיקה. לפעמים הדבר הגדול ביותר שאדם מקבל אינו בא בשם — לא "הצלחה בזה" ולא "ישועה בזה" — אלא ככח כללי, שקט, שממנו יוצאים כל הפרטים. השאלה השלישית כבר רומזת לכיוון: ברכה כזו לא ניתנה כדי להישאר אצל המקבל.

תמצית

שתיקת הכתוב על תוכן "בכל" מלמדת ש"כל" הוא העלם העצמי, שלמעלה מפרטים. שלש שאלות: הקשר בין הזהר לרש"י; הקשר בין הברכה לשליחות העבד; ולמה הברכה היא רק הקדמה לנשואי יצחק ורבקה.

עשר נסיונות, עשר ספירות, וברכה שמחוץ למנין

לפני העיון

המדרש מלמד שהקב״ה בודק לפני שמעלה, וקושר את עשר הנסיונות לברכת ״בכל״. הצמח צדק מעמיד את הנסיונות כנגד עשר הספירות, ואת ״כל״ כנגד פנימיות הכתר שאינו במנין. מכאן שהברכה באה לאחר הנסיונות לא כתוצאה מהם: העבודה עושה כלי — ״אתר שלים״ — והאור בא מלמעלה מעצמו.

ב) ויובן זה בהקדים מה דאיתא במדרש[8] — במדב״ר פט״ו, יב **אין הקב״ה מעלה את האדם לשררה** — לגדולה **עד שבודק ובוחן אותו וכו׳ וכן אתה מוצא באבינו אברהם נסהו הקב״ה עשר נסיונות ועמד בהן ואח״כ ברכו** — הסדר הוא העיקר: קודם נסיון, ואח״כ ברכה **שנאמר וה׳ ברך את אברהם בכל. ומבאר הצ״צ**[9] — בד״ה זה באוה״ת פרשתנו**, דעשר נסיונות הם כנגד עשר ספירות** — סולם מדוד, נסיון לכל ספירה**, משא״כ כל הוא פנימיות הכתר** — הכתר שלמעלה מן הספירות, בבחינתו הפנימית **שאינו**[10]

עמ׳ שא **בחשבון ע״ס. דבבחינה זו, אין אתערותא דלתתא מגעת לשם.** — עבודת האדם, ההתעוררות שמלמטה, אינה מגעת למה שעומד מחוץ לכל מדרגה מדודה. **ולאחרי שעמד אברהם בעשר נסיונות כנגד ע״ס שבהן שייך אתעדל״ת** — שם יש מקום לעבודה**, אזי ברכו בכל, פנימיות הכתר.** — לאחר שנשלם הסולם כולו. **ויש לומר, דזהו גם דיוק לשון הכתוב ואברהם זקן בא בימים וה׳ ברך את אברהם בכל, דזה שהי׳ זקן בא בימים, עם היות שזהו ברכת הקב״ה** — שהרי גם זה ניתן מלמעלה**, מייחס הכתוב לאברהם** — הנושא של המשפט הוא ״ואברהם״ **(ואברהם זקן בא בימים) משא״כ בנוגע כל אינו אומר שאברהם הי׳ לו כל כ״א שהוי׳ ברכו בכל** — כאן הנושא הוא שם הוי׳**, דיש לומר הביאור בזה**[11]**, דזה שנתברך בזקנה ובימים הוא אתערותא דלעילא שמתעוררת ונמשכת ע״י אתעדל״ת**[12] — ובהערה: אף שבאוה״ת גם ״זקן בא בימים״ נקרא פנימיות הכתר, זהו בכללות; בפרטיות, המשכה שלא ע״י אתעדל״ת היא דוקא ב״בכל״**, עבודתו של אברהם** — הוא הגיע לזה, ולכן הכתוב מייחס לו **משא״כ זה שנתברך בכל הוא אתעדל״ע הבאה מלמעלה שאין אתעדל״ת מגעת לשם** — לא תוצאה של העבודה כלל **[וזה שברכה זו באה דוקא לאחרי שעמד בעשר נסיונות** — ואם אין העבודה גורמת לה, למה צריך להקדים? **הוא לפי שצריך להיות אתר**[13] **שלים**[14] — מקום שלם, כלי מושלם**] ולכן כתיב בה וה׳ ברך גו׳.** — שם הוי׳ הוא הנושא, ולא אברהם. העבודה אינה סיבת הברכה; היא מכינה כלי שיוכל לקבלה.

עיון

אתעדל״ת ואתעדל״ע — והכלי שאינו גורם לאור

שני הביטויים מן הזהר מסדרים את המאמר כולו. הכלל הרגיל: ההתעוררות שמלמטה ממשיכה התעוררות מלמעלה, מדה כנגד מדה. המאמר עוסק ביוצא מן הכלל: אתעדל״ע שאין אתעדל״ת מגעת אליה כלל. הכתוב מבחין ביניהן בנושא המשפט — ״ואברהם זקן״ ו״וה׳ ברך״. ולמה צריך להקדים את הנסיונות? ״אתר שלים״: העבודה אינה סיבה, אבל אור מסוג זה שורה רק בכלי שלם. היחס אינו סיבה ומסובב, אלא הכנה והגעה.

בעבודת ה' · כסלו ה'תשפ"ז

העבודה אינה קונה את הברכה העליונה, ובכל זאת אין לוותר עליה. מי שעושה את חלקו עד הסוף — לא כדי "להרוויח", אלא כדי שהכלי יהיה שלם — מוצא שמה שבא אינו פרופורציוני למה שנתן. זו ההבחנה בין "ואברהם זקן" ל"וה' ברך": מה שהשגתי, ומה שניתן לי.

תמצית

קודם נסיון, ואח"כ ברכה. עשר נסיונות כנגד עשר ספירות; "כל" הוא פנימיות הכתר, מחוץ למנין, ואין אתעדל"ת מגעת לשם. הכתוב מייחס "זקן בא בימים" לאברהם, ו"בכל" להקב"ה. העבודה עושה אתר שלים; היא אינה גורמת לברכה.

סעיף ג'

זקן ובא בימים — לבושו של הקב"ה

לפני העיון

גם "זקן בא בימים" נקרא בשם עתיק יומין, ולכן צריך המאמר להבחין בין הדרגות. "זקן" ו"בא בימים" הם אריך — מוחא סתימאה וגלגלתא — כנגד תורה ומצוות. "כל" הוא עתיק עצמו, שאין העבודה מגעת אליו; ולכן הכתוב מייחס את הראשון לאברהם ואת השני להקב"ה.

ג) והגם שגם זקן בא בימים הוא בחינת עתיק יומין — ואם כן, אין זה "למטה" מ"כל"?, **כדאיתא במדרש**[15] **שאמר הקב''ה לאברהם בא ולבוש לבושי** — ב"ר פנ"ח, ט: "תפסת אומנותי, בא ולבוש לבושי" **שנאמר ואברהם זקן בא בימים, ופירש במתנות כהונה דזה שבא בימים הוא לבושו של הקב''ה הוא כי הקב''ה נק' עתיק יומין**[16] — כחזון דניאל (ז, ט): "ועתיק יומין יתיב לבושה כתלג חוור" **[והצ''צ**[17] **מוסיף שגם זקן (דיקנא**[18]**)** — "זקן" גם במובן זקן הפנים; ובהערה: לפי היפ"ת, מאברהם הותחל חתימת זקן **הוא לבושו דהקב''ה, כי בעתיק יומין כתיב**[16] **לבושי' כתלג חיוור**[19] — ובהערה: לפי המהרש"א החידוש הי' לבון השער, ומכאן הקשר ל"כתלג חיוור" **שהוא**[20] **בחינת י''ג תיקוני דיקנא]** — שלש עשרה מדות הרחמים, כצנורות השפע באריך **יש לומר, שהכוונה בזה היא (לא לעתיק ממש, אלא**[21]**) לאריך שנקרא ג''כ בשם עתיק יומין**[22] — וכמפורש באוה"ת בקיצורים: "בא בימים .. א"א הנק' עתיק יומין" **[ויש לומר דזה שאריך נקרא בשם עתיק יומין הוא לפי שבו מלובשים ז''ת דעתיק**[23]**]** — שם אחד לשני נושאים: עתיק עצמו, ואריך הנושא בתוכו את ז"ת דעתיק **משא''כ כל הוא עתיק עצמו. ויתירה מזו, שבעתיק גופא הוא בחינת ג''ר דעתיק שאינם מלובשים באריך**[24]**,** — ולהלן (הערה 33): שם שרש המל"ת עמ' שב **ועד לבחינת פנימיות עתיק ולמעלה יותר, וכנ''ל (סעיף א) מהמאמר שכל הוא בחינת העלם העצמי.** — הסולם שלם עתה: עשר ספירות, אריך, ז"ת דעתיק, ג"ר דעתיק, והעלם העצמי. **וזהו שהענין דזקן בא בימים מייחס הכתוב לאברהם (ואברהם זקן בא בימים) משא''כ בנוגע כל אומר שהוי' ברך את אברהם בכל, כי זה שהי' לאברהם בחינת זקן בא בימים, שהוא בחיצוניות הכתר** — אריך, **המשיך זה ע''י עבודתו.** — ולכן הכתוב תולה בו. **ויש לומר, דזוהי גם השייכות דהפירוש שזקן בא בימים הוא לבושו דהקב''ה עם הפירוש**[25] — בקידושין לב, ב וזהר **שזקן הוא זה שקנה חכמה**[26] **(תורה) ובא בימים הוא לבושי המצוות**[27] — ובהערה: בכללות תורה ומצוות שניהם "לבושים"; בפרטיות רק המצוות הן "ימים", והתורה היא "זקן", **כי זה שהי' לאברהם לבושו של הקב''ה, המשיך זה ע''י התורה והמצוות שלו.** — לבוש מלמעלה, ונמשך מלמטה. **ויש לבאר זה בפרטיות יותר, דזקן ובא בימים הם שתי מדריגות.** — לא כפל לשון לשם הדגשה **זקן שהוא י''ג**

תיקוני דיקנא, הוא במוחא סתימאה דאריך — המוח הנעלם שבאריך, **ובא בימים הוא אריך עצמו [דזה שאריך נקרא בשם עתיק יומין**[28] **הוא בעיקר בעצמיות אריך], גלגלתא דאריך.** — ובהערה 28: "בא בימים" הוא כמו "עתיק יומין"; "זקן" אינו נקרא עתיק יומין אלא לבושו בלבד. **וזוהי השייכות דשני ענינים אלו (זקן ובא בימים) שלמעלה (לבושו של הקב"ה) עם שני ענינים אלו בעבודת האדם, כי מוחא סתימאה דאריך הוא פנימי, השרש דתורה**[29] — התורה נקלטת בפנים, בשכל, **וגלגלתא דאריך הוא מקיף, השרש דמצוות**[29]**.** — המצוות מקיפות את האדם מבחוץ. המבנה שלמעלה משקף את שני אופני העבודה. **וע"י עסק התורה דאברהם, זקן שקנה חכמה** — "אין זקן אלא מי שקנה חכמה", **המשיך בחינת הדיקנא ומוחא סתימאה דאריך (זקן), וע"י שהי' בא בימים, לבושי המצוות, המשיך בחינת גלגלתא**[30] **דאריך** — ובהערה: בלקו"ת שה"ש משמע שאתעדל"ת מגעת רק עד ח"ס, אבל בלקוטי לוי"צ — שבכללות מגעת גם בגלגלתא **(בא בימים). משא"כ כל שהוא בחינת עתיק, אין אתעדל"ת מגעת לשם, ולכן כתיב וה' ברך את אברהם בכל, אתערותא דלעילא הבאה מלמעלה.** — שאינה תשובה על שום מעשה. **אלא שאתערותא דלעילא זו**[31] — ובהערה: שתי בחינות באתעדל"ע שאין אתעדל"ת מגעת לשם — שלפני העבודה, ושלאחר שלימותה; בלקוטי לוי"צ: הראשונה בב"ן דעתיק, השני' במ"ה דעתיק **שורה ומתגלה דוקא לאחרי שלימות העבודה** — "בכל" של אברהם הוא מהסוג השני **(והאתערותא דלעילא שע"י האתערותא דלתתא), לכן, מה שברך ה' את אברהם בכל הי' זה דוקא לאחרי שעמד בעשר נסיונות, כנ"ל (סעיף ב בתחלתו).** — כך נסגר המעגל: הנסיונות אינם סיבה, הם שלימות הכלי.

ראה

מבנה הכתר כפי שהמאמר משתמש בו

העלם העצמי	"בכל" — שאין עבודה מגעת אליו; שורה באתר שלים לאחר שלימות העבודה
ג"ר דעתיק	אינם מלובשים באריך · "כל" שע"י מל"ת (הערה 33)
ז"ת דעתיק	מלובשים באריך — ולכן אריך נקרא "עתיק יומין" (הערה 21)
גלגלתא דאריך	מקיף · שרש המצוות · "בא בימים" · נמשך ע"י מצוותיו של אברהם
מוחא סתימאה דאריך · דיקנא	פנימי · שרש התורה · "זקן" · נמשך ע"י תורתו של אברהם
עשר הספירות	השתלשלות · עשר הנסיונות כנגדן

עיון

עתיק יומין ואריך אנפין

הקבלה מתארת בכתר שני פרצופים. עתיק יומין — "ועתיק יומין יתיב לבושה כתלג חוור ושער ראשה כעמר נקא" (דניאל ז, ט) — הוא פנימיות הכתר, פונה למעלה ונעתק מסדר העולמות. אריך אנפין הוא חיצוניות הכתר, פונה למטה, שרש ומקור לספירות, ולכן נמנה כראשונה בעשר. המאמר צריך את שניהם, כי המדרש קורא ל"זקן בא בימים" לבושו של עתיק יומין, והרבי רוצה לומר שעבודת אברהם הגיעה אליו. היישוב (הערה 21): גם אריך נקרא עתיק יומין, כי ז"ת דעתיק מלובשים בו.

בעבודת ה' · כסלו ה'תשפ"ז

שני אופני העבודה — תורה שנקלטת בפנים, ומצוות שמקיפות מבחוץ — הם שני צדדים של לבוש אחד. מי שמזניח אחד מהם לובש חצי לבוש. ועם זה, כל מה שהעבודה משיגה עדיין מתחת ל"כל"; הענוה הזו היא חלק מן העבודה עצמה.

תמצית

"זקן" — מוחא סתימאה דאריך, שרש התורה; "בא בימים" — גלגלתא דאריך, שרש המצוות; שניהם נמשכו ע"י תורתו ומצוותיו של אברהם. "כל" הוא עתיק, שאין העבודה מגעת לשם, והוא מתגלה רק לאחר שלימות העבודה.

סעיף ד'

שתי בחינות ב"כל", ולמה רק נסיון מגיע לעליונה

לפני העיון

גם ב"כל" עצמו יש מדרגות. ע"י קיום מצוות לא תעשה מגיעים לבחינת עתיק שיש לה עדיין שייכות לסדר ההשתלשלות; ע"י הנסיונות — לבחינה הנעתקת והנבדלת לגמרי. רק עבודה שאינה תלויה ברצון האדם, נסיון, יש לה דמיון כלשהו למה שלמעלה מן הרצון.

ד) והנה גם בבחינת כל (עתיק) שלמעלה מבא בימים (אריך) יש כמה מדריגות. — גם "כל" אינו פשוט **וכמובן מהמבואר בהמאמר (ד''ה ואברהם זקן) דהצ''צ**[32] — אוה"ת פרשתנו, **שבתחלה אומר, שאברהם זכה לבחינת כל ע''י קיום מל''ת** — מצוות לא תעשה **וגם בבחינה זו דכל אומר שהוא פנימיות** עתיק [כמבואר שם, דזה שוהוי' ברך את אברהם בכל הוא לאחרי עמ' שג **שנאמר בא בימים, כי ימים הם מ''ע** — מצוות עשה, "ימים" כנגד רמ"ח מצוות עשה, **ו ע''י העבודה דבא בימים קיום מ''ע זכה לבחינת אריך (בחינת בא בימים דלמעלה) משא''כ זה שזכה לבחינת כל שזכה לזה ע''י קיום מל''ת הוא פנימיות עתיק שלמעלה מאריך**[33]] — ובהערה: הכוונה לג"ר דעתיק שאינם מתלבשים באריך; ובהמשך תרס"ו: שרש המ"ע באריך ובז"ת דעתיק, ושרש המל"ת בג"ר דעתיק **ולאח''ז אומר שאברהם זכה לזה ע''י העשרה נסיונות** — כדברי המדרש בסעיף ב **(כנ''ל סעיף ב מהמדרש), דיש לומר, שבחינת כל שזכה ע''י הנסיונות הוא נעלה יותר מבחינת כל שזכה ע''י קיום מל''ת.** — שני "כל", זה למעלה מזה. **וי''ל הביאור בזה, דבחינת עתיק (כל) שזכה ע''י קיום מל''ת, יש לו שייכות להשתלשלות** — לסדר ירידת העולמות, **ולכן, עבודת האדם שעל ידה זוכה לזה היא עבודה שתלוי' ברצונו (היינו עבודה שבסדר והדרגה)** — האדם בוחר ומחליט, **אלא שבזה גופא, מכיון שעתיק הוא למעלה מהשתלשלות, לכן העבודה היא לא בעשי' אלא בשב ואל תעשה, שלילה**[34]**.** — מצוה שמקיימים בהימנעות אינה ממשיכה אור פרטי לכלי פרטי; היא רק אינה חוסמת את מה שלמעלה מכל פרט, ולכן שרשה גבוה יותר. **משא''כ בחינת עתיק (כל) שזכה ע''י הנסיונות, הוא נעתק ונבדל לגמרי** — אין לו שום יחס לסדר, **וכנ''ל (סעיף א) מהמאמר שהוא העלם העצמי. ולכן, כשעבודת האדם היא תלוי' ברצונו, אין לה שום דמיון**[35] — ובהערה: אף שהעבודה אינה מעוררת את ההמשכה, אלא רק עושה "אתר שלים", השלימות דהמקום צריכה שיהי' לה איזה שייכות וערך להמשכה **לבחינה זו דעתיק שנעתק**

ומובדל לגמרי. ורק ע''י העבודה דנסיונות שאינה תלוי' ברצון האדם — נסיון אינו נבחר **[שהרי אסור לאדם להעמיד עצמו בנסיון, ולא עוד אלא שנצטווינו לבקש אל תביאנו לידי נסיון**[36]**]** — ובסנהדרין קו, א: "לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון"**, עי''ז דוקא זוכים לגילוי בחינה זו.** — עבודה שאיש לא בחר בה — רק היא יכולה לגעת במה שלמעלה מבחירה.

עיון

למה "שב ואל תעשה" גבוה מעשי'

מצות עשה ממשיכה אור פרטי לכלי פרטי; היא פועלת בתוך סדר הירידה, ולכן שרשה באריך ובז"ת דעתיק (המשך תרס"ו, הערה 33). מצות לא תעשה מקיימים בהימנעות; היא אינה ממשיכה דבר פרטי, אלא אינה חוסמת את מה שלמעלה מכל פרט, ולכן שרשה בג"ר דעתיק. אבל גם ההימנעות היא החלטה של האדם, עבודה התלויה ברצונו, ולכן יש לה עדיין שייכות לעולם הבחירות. הנסיון שונה במהותו: "לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון" (סנהדרין קו, א). נסיון אינו נבחר, ורק הוא נוגע במה שנעתק מן הבחירה לגמרי.

בעבודת ה' · כסלו ה'תשפ"ז

נסיונות אין מחפשים; אסור. אבל אפשר לזהות אותם כשהם באים, ולהבין שדוקא הם — המצבים שלא בחרנו בהם — הם המקום שבו העבודה נוגעת במה שלמעלה מכל בחירה. הקושי שלא ביקשתי אינו הפרעה לעבודה; הוא העבודה בדרגתה הגבוהה.

תמצית

שתי בחינות ב"כל": ע"י מל"ת (עבודה של הימנעות, תלויה ברצון) וע"י הנסיונות (שאינם תלויים ברצון). השנייה גבוהה יותר; מאחר שאין בוחרים בנסיון, רק לו יש דמיון למה שנעתק ומובדל.

סעיף ה'

למה הנסיון העשירי: העקידה והכתר

לפני העיון

למה דוקא הנסיון העשירי, העקידה? הנסיונות הם במדידה; העקידה היא היחידה שיש בה דבר שלמעלה ממדידה — כמו "אנכי" הנמנה בעשרת הדברות ונקרא "אחד עשר". שני ענינים בעקידה — היפך טבע החסד, ובנו יחידו — כנגד חיצוניות הכתר ופנימיות הכתר.

ה) ויש לומר, דזה שהוי' ברך את אברהם בכל דוקא לאחרי שעמד בנסיון העשירי — נסיון העקידה **הוא, כי עשרה הנסיונות הם כנגד ע''ס (כנ''ל סעיף ב), והשלימות דכל ענין הוא כשהוא כלול מכל הע''ס.** — טעם ראשון, בפשטות **ובעומק יותר יש לומר** — טעם שני**, שבכדי לזכות לבחינת כל שנעתק ומובדל לגמרי מהשתלשלות, הוא דוקא ע''י עבודה שלמעלה ממדידה והגבלה לגמרי.** — אל הבלתי מוגבל מגיעים רק בעבודה בלתי מוגבלת. **וכיון שעשר הנסיונות הם כנגד ע''ס (השתלשלות), ועד שהם כנגד עשרה מאמרות**[37] — שבהם נברא העולם **(שהם למטה מהספירות עצמם**[38]**), הרי זה שעמד בנסיונות אלו קשור עדיין עם מדידה והגבלה** — כל מה שנמנה נמדד **, ולכן הי' צריך להיות נסיון העשירי, הוא נסיון העקידה**[39] — בראשית כב**, המיוחד דכל הנסיונות, שלמעלה ממדידה והגבלה. דהגם שגם נסיון זה הוא בכלל עשר הנסיונות, יש לומר, שבנסיון זה יש (גם) ענין**

שלמעלה מע"ס. — נמנה ואינו נמנה **וע"ד דאיתא במדרש**[40] **עה"פ**[41] **אחד עשר יום מחורב** — דברים א, ב; והמדרש דורש על הדבור הראשון **שקאי על הדבור אנכי (דבור הראשון דעשרת הדברות), המיוחד שבעשרה. ומבואר בחסידות**[42]**, דזה שהדבור אנכי** עמ' שד **נקרא בשם אחד עשר, הגם שהוא ממנין עשרת הדברות, הוא, כי הדבור אנכי הוא בכתר.** — "אנכי" הוא גילוי העצמות, יסוד כל הדברות **וכיון שבכתר יש ב' מדריגות, חיצוניות הכתר שנמנה במנין הע"ס ופנימיות הכתר שאינו נמנה עמהם**[43] — אריך נמנה כספירה ראשונה, עתיק אינו נמנה**, לכן, זה שהדבור אנכי הוא ממנין עשרת הדברות הוא מצד חיצוניות הכתר שבו, אבל מצד פנימיות הכתר שבו הוא אחד עשר שאינו במנין עשרת הדברות**[44] — ובהערה: סה"מ עטר"ת מבאר בזה גם את מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן אם "אנכי" נמנה בתרי"ג מצוות**, חד ולא בחושבן**[45]**.** — "אחד ולא בחשבון", לשון התקו"ז בפתח אליהו. **ויש לומר, שעד"ז הוא בנסיון העקידה, שהי' נסיון גדול יותר מהנסיונות שלפניו (בדוגמת הכתר שלמעלה מכל הספירות), שיש בזה שני ענינים.** — כנגד שתי בחינות הכתר **זה שהגם שאברהם בטבעו הי' איש החסד** — "חסד לאברהם" **(וטבע החסד שלו הי' מצד שרשו), מ"מ עקד את יצחק בנו ולקח את המאכלת לשחוט את בנו, היפך הטבע שלו (שמצד שרשו)**[46]**.** — החסד בעצמו עקד את הבן. **וז"ש**[47] **עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה** — בראשית כב, יב**, עתה דוקא, כי הנסיונות שלפני נסיון העקידה לא היו היפך הטבע דחסד, ועתה (לאחרי הנסיון דעקידה) ידעתי כי ירא אלקים אתה, מדת היראה והגבורה.** — המדה ההפוכה לטבעו נתגלתה רק עתה. **וזה שכל הנסיונות היו בנוגע לעצמו, ונסיון העקידה הי' בנוגע לבנו יחידו.** — ענין שני **דאהבת אדם לבנו, ובפרט לבנו יחידו, היא גדולה יותר מהאהבה לעצמו, וכל אשר לאיש יתן בעד בנו.** — ע"פ איוב ב, ד, בשינוי: כנגד "בעד נפשו" **ולכן, נסיון העקידה הוא למעלה מהנסיונות שלפני העקידה. ויש לומר, דענין הראשון בנסיון העקידה, שזה הי' היפך טבע החסד דאברהם, מכיון שגם ענין זה הוא בנוגע לעצמו, יש לו איזה ערך לנסיונות שלפניו** — אפשר להשוות ביניהם**, אלא שהוא נעלה מהם. [ויש לומר, דזה שנסיון העקידה הוכיח שגם נסיונות הקודמים יש בהם ממש**[48] — "עתה ידעתי": מכאן שגם הקודמים נבחנו באמת; ובהערה: סנהדרין פט, ב; תנחומא; ולקו"ש ח"כ**, הוא מפני שיש ערך ביניהם. דבדברים שאין שום ערך ביניהם, אין שייך להביא הוכחה מזה על זה].** — הוכחה צריכה מדה משותפת. **בדוגמת חיצוניות הכתר (אריך)** — זהו הענין הראשון שבעקידה **, שעם היותו למעלה משאר הספירות, מ"מ הוא שרש ומקור להם, ועד שהוא נמנה במנין הספירות. וענין השני שבנסיון העקידה, שנסיון זה הי' בנוגע לבנו יחידו, הוא ענין חדש לגמרי שלא הי' דוגמתו בהנסיונות שלפניו.** — אין מה להשוות אליו **ובדוגמת עתיק (פנימיות הכתר) שהוא נעתק ומובדל.** — זהו הענין השני. **וז"ש**[49] **בי נשבעתי גו'** — בראשית כב, טז**, בי ממש בחינת עתיק**[50] — "בי", בעצמי**, והטעם לזה הוא כי יען גו' ולא חשכת את בנך את יחידך**[49]**. וע"פ כל הנ"ל מובן שלאחרי שעמד אברהם בנסיון העקידה, אז דוקא ברך ה' את אברהם בכל, כי זה שעקד גם את בנו יחידו** — הענין השני, שאין לו ערך **היא עבודה שלמעלה ממדידה והגבלה לגמרי, ולכן אז דוקא ברך ה' את אברהם בכל, פנימית עתיק, העלם העצמי.** — שני הענינים שבעקידה כנגד שני הכתרים; ולכן "כל" הפנימי בא רק כאן.

עיון

חד ולא בחושבן

התקו"ז אומר על הכתר: "אחד ולא בחשבון". המאמר עושה מזה כלי: כל דבר שהוא "כתר" לגבי עשרה — מצד חיצוניותו הוא הראשון שבעשרה, ומצד פנימיותו הוא מקור העשרה ועומד מחוצה להם. "אנכי" הוא הדוגמא: "אחד עשר יום מחורב" — הדבור האחד עשר, ועם זה הראשון שבעשרת הדברות. וכך העקידה: הנסיון העשירי, ועם זה למעלה מן העשרה. ושימו לב לדיוק במלה "ערך": שני דברים שאין ביניהם מדה משותפת אינם מוכיחים זה על זה. העקידה הוכיחה על הקודמים ("עתה ידעתי"), ולכן ענינה הראשון בר-השוואה; ענינה השני אינו — ושם נכנס החידוש.

בעבודת ה' · כסלו ה'תשפ"ז

יש מבחנים שאפשר להשוות לקודמיהם — קשים יותר, אבל מאותו סוג. ויש מבחן שאין לו דוגמא, שבו הדבר האהוב ביותר מוטל על הכף. שני הענינים שבעקידה מלמדים שגם בחיינו יש מדרגה שבה העבודה אינה רק "יותר" אלא "אחרת", וזו המדרגה שהברכה "בכל" ממתינה לה.

תמצית

הנסיון העשירי, העקידה, הוא שיש בו דבר שלמעלה ממדידה — כ"אנכי" שהוא אחד עשר בתוך העשרה. היפך הטבע, ובנו יחידו: שני ענינים כנגד חיצוניות ופנימיות הכתר; ולכן "בכל" בא רק לאחר העקידה.

סעיף ו'

נהרא דלא פסיק: יצחק, רבקה ותכלית ההקדמה

לפני העיון

למה "כל" נמשך לאברהם? לא כדי שיישאר נעלם במקומו, אלא כדי שיתפשט בלי גבול — "נהרא דלא פסיק מימוי" — ע"י גבורת יצחק, אל הפרטים. הברכה היא הקדמה לשידוך, כי השידוך הוא שמוריד אותה עד למקום הנמוך ביותר.

ו) והנה הכוונה בהמשכת העלם העצמי שנמשך לאברהם היא, שהעלם זה יהי' לא רק כמו שהוא במקומו, בעצמותו — לא כדי שיישאר נעלם, **אלא שיומשך ממנו השפעה בלי** עמ' שה **גבול.** — שפע שאין לו קץ. **וכדאיתא בזהר**[51] — שם, **מאי בכל, אתר דנהרא דלא פסיק מימוי לעלמין.** — מקום הנהר שאין מימיו פוסקים לעולם: לא מתנה חד-פעמית, אלא זרימה. **וזוהי השייכות דפירוש הזהר** — עתה באה התשובה לשאלה הראשונה **שבכל הוא העלם העצמי עם פירוש רש"י שבכל קאי על יצחק (בכל בגימטריא בן), כי אברהם הוא חסד דעתיק ויצחק גבורה דעתיק**[52] — אברהם חסד, יצחק פחד, **וזהו שביצחק כתיב**[53] **וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק, דריבוי ההשפעה (וארבה את זרעו) הוא מהגבורות דוקא, תגבורת ההשפעה** — חסד נותן כפי הכלי; גבורה נותנת בעוצמה, יותר ממדת המקבל, **כמבואר בארוכה בסידור (עם דא"ח) ד"ה להבין ענין תק"ש ע"פ כוונת הבעש"ט**[54]**.** — בסידור, בשער התקיעות. **והגם שריבוי הוא התחלקות פרטים** — ולכאורה כל פרט הוא כבר גבול, **הנה הריבוי שנמשך מהגבורות דיצחק, הוא באופן שגם בהפרטים נרגש בגילוי ששרש המשכתם הוא מהפשיטות דהעלם העצמי דלא פסיק מימוי**

לעלמין. — הפשיטות של המקור מורגשת גם בכל טיפה. **וע''י שגם בהפרטים ניכר הפשיטות, עי''ז מתגלה הפנימיות והעצמיות שלו, שאינו מוגדר בשום גדר** — זהו סימן העצמות: אינה מוגבלת אפילו להיות בלתי מוגבלת **וביכלתו לבוא (בגילוי) גם בפרטים. וזהו שלע''ל יאמרו ליצחק כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו**[55] — ישעי' סג, טז; ובשבת פט, ב: לעתיד יאמרו ליצחק "כי אתה אבינו", **כי לע''ל יהי' גילוי פנימיות עתיק**[56], **והגילוי דפנימיות עתיק הוא דוקא ע''י הגבורות דיצחק**[57]**.** — וזה מבאר את רש"י: "בכל" — יצחק, הצנור של העלם העצמי. **וזהו שוהוי' ברך את אברהם בכל הוא הקדמה לנשואי יצחק ורבקה** — עתה התשובה לשאלה השנייה, **כי תכלית הכוונה הוא שפנימיות הכתר יומשך בגילוי עד למטה מטה, וזה נעשה ע''י יחוד יצחק ורבקה, כי יצחק ורבקה, השרש דשניהם הוא בגבורה דעתיק, אלא שיצחק הוא בחינת מ''ה ורבקה היא בחינת ב''ן** — שני מלואי שם הוי': המשפיע והמקבל, **והגילוי למטה הוא ע''י שם ב''ן**[58]**.** — הגילוי למטה בא דרך המקבל. **וזהו שוהוי' ברך את אברהם בכל הוא רק הקדמה** — ועתה התשובה לשאלה השלישית **לנשואי יצחק ורבקה, כי תכלית הכוונה דברכה זו הוא שבחינת כל יומשך גם בבי''ע, בעוה''ז התחתון, ועד בהמקום שבו היתה רבקה, שושנה בין החוחים**[59] — שה"ש ב, ב; רבקה בבית בתואל ולבן, **שגם שם יומשך הגילוי דפנימיות עתיק.** — ההקדמה היא התכלית: הברכה העמוקה ניתנה כדי שתגיע אל המקום הנמוך.

עיון

למה גבורה, ולא חסד, מורידה את העצמות

אברהם חסד, יצחק גבורה, והיינו מצפים שהחסד יהיה הנותן. המאמר אומר את ההיפך בדרגה זו, והטעם בסידור על כוונות התקיעות לפי הבעש"ט (הערה 54): ריבוי השפעה — "וארבה את זרעו" — בא דוקא מן הגבורות. חסד נותן כפי הכלי; גבורה נותנת בעוצמה, יותר ממדת המקבל. וזה בדיוק מה שהעלם העצמי צריך: שפע בצורת חסד היה מתעצב לפי הפרטים ומאבד את סימנו; גבורת יצחק מרבה לפרטים באופן שפשיטות המקור מורגשת בכל אחד. ולכן "כי אתה אבינו" ייאמר ליצחק לעתיד (שבת פט, ב).

בעבודת ה' · כסלו ה'תשפ"ז

ברכה שנשארת אצל המקבל לא הגיעה לתכליתה. המאמר מוליך את "כל" מן העצמות אל "שושנה בין החוחים" — אל המקום הרחוק ביותר. ולכן מי שזכה לאור מוזמן לשאול: לאן הוא מיועד להגיע, ומי עומד בין החוחים ומחכה לו.

תמצית

העלם העצמי נמשך כנהר שאינו פוסק. יצחק (גבורה, מ"ה) ורבקה (ב"ן) מורידים אותו לפרטים ועד בי"ע. ההקדמה היא התכלית: הברכה קיימת כדי שתגיע למקום שבו עמדה רבקה.

הוראה: יגיעה, הפצת המעינות ומשיח

לפני העיון

מה שמסופר בתורה על הנסיונות הוא הוראה לנו. הרבי מסיים במעשה: יגיעה שלא כדרך הרגיל בתורה, במצוות ובהבאת המעינות לאלו שבחוץ — וזה מביא את המשיח.

ז) והנה זה שמסופר בתורה שבע"פ שאברהם זכה לבחינת כל ע"י שעמד בעשר נסיונות הוא (ככל הענינים שבתורה מלשון הוראה[60] — "תורה" מלשון הוראה) **הוראה שצריך להיות (דוגמת**[61]**)** — ובהערה: לא ממש, שהרי נצטווינו לבקש "אל תביאנו לידי נסיון" **העבודה דנסיונות, היינו, שהעבודה צריכה להיות ביגיעה גדולה, יגיעה שלא ע"ד הרגיל** — יותר ממה שהרצון היה בוחר מעצמו**, בדוגמת העבודה דנסיונות. וזהו דאיתא בזהר שם עה"פ**[62] **עין לא ראתה גו'** — ישעי' סד, ג **יעשה למחכה לו, מאי למחכה לו כו' אינון דדחקין למלה דחוכמתא כו'** — אלו הדוחקים בדבר החכמה **[וענין זה שבזהר בא בהמשך להפירוש מאי בכל, כמובא בהמאמר]** — דף אחד בזהר: "מאי בכל" ו"מאי למחכה לו", וסוף המאמר נלקח ממקום תחלתו **שע"י היגיעה בתורה, יגיעה שלא ע"ד הרגיל [וכמבואר בהמאמר דדחקין למלה דחוכמתא הוא** עמ׳ שו **יגיעה בדרך אור חוזר]** — אור ישר יורד ומתקבל; אור חוזר נולד מלמטה, מכח המקבל הדוחק ועולה — ההבנה שאדם מוציא בכח במקום שהלשון מתנגדת **ומזה נמשך שגם קיום המצוות יהי' ביגיעה גדולה (ע"ד מרז"ל**[63] **גדול לימוד שמביא לידי מעשה** — קידושין מ, ב**), כולל גם היגיעה בהפצת המעינות חוצה, דנוסף להיגיעה שצריכה להיות בלימוד והבנת המעינות (דחקין למלה דחוכמתא), צריכה להיות יגיעה מיוחדת להפיץ את המעינות חוצה** — יגיעה נפרדת מן הלימוד עצמו**, להביא את המעינות גם לאלו שנמצאים חוצה, "בין החוחים"** — כרבקה בסעיף ו: מי שעומד בחוץ הוא המקום שאליו הנהר מכוון**, ועי"ז יהי' אתי מר דא מלכא משיחא**[64] — אגה"ק של הבעש"ט: לאימת קאתי מר — לכשיפוצו מעינותיך חוצה **, שאז יהי' גילוי העלם העצמי, עין לא ראתה** — העלם העצמי שאין עבודה מגעת אליו — הוא הדבר שהובטח להתגלות**, במהרה בימינו ממש.**

עיון

אור חוזר

החסידות מבחינה בין אור ישר, היורד מלמעלה ומתקבל, לאור חוזר, הנולד מלמטה מכח מאמץ המקבל הדוחף ועולה. המאמר קורא את "דחקין למלה דחוכמתא" כיגיעה בתורה בדרך אור חוזר: לא ההבנה שבאה כשמסבירים לך, אלא זו שאתה מוציא בכח במקום שהטקסט מתנגד. לכן ההוראה של הנסיונות נופלת על יגיעה ולא על נסיונות ממש (הערה 61). אור חוזר הוא העבודה היחידה שבה האדם עובר את מה שמדתו היתה נותנת — דוגמת נסיון בחיי יום יום.

בעבודת ה׳ · כסלו ה׳תשפ"ז

המאמר מסיים לא בהשגה אלא בהוראה מעשית: יגיעה שלא כדרך הרגיל, בלימוד, במעשה, ובהבאת המעינות לאלו שבחוץ. ההפצה אינה נספח ללימוד; היא יגיעה בפני עצמה, וזו המביאה את גילוי העלם העצמי — "עין לא ראתה".

תמצית

הנסיונות הם הוראה ליגיעה: בתורה, במצוות ובהפצת המעינות חוצה. יגיעת ההפצה מביאה את גילוי העצמות, "עין לא ראתה", ואת המשיח.

מילון מושגים

בכל	הברכה הסתמית שבבראשית כד, א. במאמר: העלם העצמי, פנימיות הכתר/עתיק, שממנו כל הגילויים.
העלם העצמי	לא דבר מכוסה, אלא העצמות עצמה, "נעלמת" רק משום שאין גילוי פרטי מבטא אותה.
אתעדל"ת / אתעדל"ע	התעוררות מלמטה (עבודת האדם) והתעוררות מלמעלה. יש אתעדל"ע הבאה בעקבות העבודה, ויש שאין העבודה מגעת אליה ובאה לאחר שלימותה.
אתר שלים	מקום שלם — הכלי שהעבודה מכינה, שאינו גורם לאור אבל האור שורה בו.
אריך אנפין	חיצוניות הכתר, שרש הספירות. גלגלתא — שרש המצוות; מוחא סתימאה — שרש התורה. נקרא גם עתיק יומין, כי ז"ת דעתיק מלובשים בו.
עתיק יומין	פנימיות הכתר, נעתק מסדר העולמות. ג"ר דעתיק אינם מלובשים באריך.
י"ג תיקוני דיקנא	שלש עשרה מדות הרחמים כצנורות השפע באריך; "זקן" בדרגת אריך.
חד ולא בחושבן	"אחד ולא בחשבון" (תקו"ז) — יחס פנימיות הכתר לעשר הספירות.
מ"ה / ב"ן	שני מלואי שם הוי', המשפיע והמקבל. יצחק מ"ה, רבקה ב"ן; הגילוי למטה ע"י ב"ן.
נהרא דלא פסיק מימוי	לשון הזהר על "בכל": שפע בלי הפסק מן העצמות.
אור חוזר	אור הנולד מלמטה ע"י מאמץ המקבל; פירוש "דחקין למלה דחוכמתא".
הפצת המעינות חוצה	אגה"ק של הבעש"ט: המשיח בא כשמעינות החסידות מגיעים אל "החוץ".

ההערות שבהן משתמשת המהדורה

שאר 40 ההערות הן מראי מקומות בלבד, ולא הובאו כאן (ראה בדפוס, מלוקט חשון). פירוט המקורות שנבדקו — במהדורה האנגלית המלאה.

**)	נבדק בחלקו	כידוע הראי' לזה מ"שעטנז" (נדה סא, ב) — ראה לקו"ש ח"ג ע' 782. ובכ"מ.
5)	נבדק בחלקו	דנוסף לזה שכל הפירושים שבאותו הפסוק שייכים זל"ז** — מכיון שפירוש רש"י על התורה הוא "יינה של תורה" ("היום יום" כט שבט), יש לו שייכות מיוחדת עם הפירוש ע"ד הסוד (זהר). וראה בארוכה לקו"ש ח"ה בתחלתו, ובהערות שם.
7)	טרם נבדק	בנצוצי אורות לזהר שם, שוהוי' ברך את אברהם בכל (לפירוש הזהר) הוא טעם על זה שצוה שלא לקחת אשה מבנות הכנעני. ואולי י"ל, דכמו שלפירוש רש"י, וה' ברך גו' בכל הוא טעם גם על השליחות לקחת אשה לבנו ("מאחר שהי' לו בן הי' צריך להשיאו אשה"), עד"ז הוא גם לפי פירוש הזהר (ראה לעיל הערה 5).
9)	נבדק	בד"ה זה באוה"ת פרשתנו (כרך ד) תשעט, סע"א.
11)	נבדק	ראה עד"ז ד"ה ואברהם זקן תרע"ג בסופו (המשך תער"ב ח"א ע' קצ).
12)	נבדק	באוה"ת שבהערה 9, שגם "זקן בא בימים" הוא פנימיות הכתר שאין שייך בו אתעדל"ת. ואולי יש לומר, שזהו בכללות, אבל בפרטיות, ענין זה (המשכה מלמעלה שלא ע"י אתעדל"ת) הוא דוקא בבחינת בכל — ראה לקמן סוף ס"ג ובהערה 31 שם. ועפ"ז מובן: (א) לשון הכתוב "ואברהם זקן בא בימים", ולא שהוי' ברכו כמ"ש בנוגע ל"בכל", כבפנים. (ב) זה שבמדרש שבהערה 8 מעתיק רק "וה' ברך את אברהם בכל" (ולא תחלת הכתוב) — כי רק לזה הוצרך להיות קדימת עשר נסיונות (שלימות העבודה, שרק אז נמשכת האתעדל"ע מלמעלה), משא"כ "זקן בא בימים".
18)	נבדק	ראה ב"ר פס"ה, ט (ועד"ז בב"מ פז, א) "אברהם תבע זקנה . . כיון שעמד אברהם נתן לו זקנה ואברהם זקן", וביפ"ת שם (הובא באוה"ת שם תשעח, ב. תשעט, ב. ד"ה הנ"ל תרכ"ז בתחלתו — ע' כח) שמקודם הי' הזקנה ניכר מהפנים והגוף, ומאברהם הותחל חתימת זקן (דיקנא).
19)	נבדק	בחדא"ג מהרש"א לב"מ שם, שגם מקודם הי' חתימת זקן, והחידוש ד"ואברהם זקן" הוא שנעשה הזקנה בליבון שער. ועפ"ז מובן הקשר ד"ואברהם זקן" עם "לבושי כתלג חיוור".
21)	נבדק	וכמפורש באוה"ת שם תשפה, ב בהקיצורים "בא בימים . . א"א הנק' עתיק יומין".
27)	נבדק	ראה זח"א רכד, א. תו"א פרשתנו טז, א ואילך. ובארוכה בד"ה זה ה'תשל"ח (לקמן ע' שז ואילך). וש"נ. בתו"א שם סע"א ואילך, שהלבושים הם תורה ומצוות. וכ"ה בתו"א משפטים עט, סע"ג (הובא באוה"ת שם תשפב, א. ד"ה הנ"ל תרכ"ז פ"ו (סה"מ תרכ"ז ע' לח)) "הימים הם בחינת לבושים והם לבושי התורה והמצוות". אבל בפרטיות, רק המצוות הם לבושים ("ימים"), משא"כ התורה הו"ע "זקן", כמפורש באוה"ת וסה"מ תרכ"ז שבהערה 25.
28)	אין מקור חיצוני	"בא בימים" הוא כמו "עתיק יומין". משא"כ "זקן" שהוא "לבושי' כתלג חיוור" (כנ"ל מהצ"צ), אינו נקרא בשם "עתיק יומין" ורק לבושו של "עתיק יומין".
30)	נבדק בחלקו	בלקו"ת שה"ש כד, ב משמע שאתעדל"ת מגעת רק עד עצם ח"ס, משא"כ בגלגלתא. אבל ראה לקוטי לוי"צ לתנ"ך ומחז"ל ע' קט, שבכללות — אתעדל"ת מגעת גם בגלגלתא דאריך. עיי"ש בארוכה.
31)	נבדק בחלקו	ראה בארוכה לקו"ת שה"ש שבהערה 14, שבאתעדל"ע שאין אתעדל"ת מגעת לשם — שתי בחינות: אתעדל"ע שלפני האתעדל"ת, ואתעדל"ע שלאחרי שלימות העבודה. ובלקוטי לוי"צ שם ע' קי, שבחינה הראשונה היא בב"ן דעתיק, והשני' במ"ה דעתיק. עיי"ש בארוכה.
33)	נבדק בחלקו	וי"ל שהכוונה כאן ב"פנימיות עתיק שלמעלה מאריך" היא לג"ר דעתיק שאינם מתלבשות באריך. ולהעיר מהמשך תרס"ו ע' רסא, דשרש המ"ע הוא באריך ובז"ת דעתיק שמתלבשות באריך, ושרש המל"ת הוא בג"ר דעתיק שאינן מתלבשות באריך.
35)	אין מקור חיצוני	והגם שצורך העבודה להמשכת בחינה זו היא (לא שהעבודה מעוררת אותה, ורק) מפני שצ"ל אתר שלים (כנ"ל ס"ב) — השלימות דהמקום (שבו נמשכת האתעדל"ע) צריך להיות לו איזה שייכות וערך לההמשכה.
41)	נבדק	דברים א, ב.
44)	נבדק בחלקו	

		וראה סה"מ עטר"ת שם שזהו גם ביאור הפלוגתא (ראה סהמ"צ להרמב"ם מ"ע א' ובהשגות הרמב"ן שם) אם אנכי נמנה בתרי"ג מצוות. עיי"ש בארוכה.
45)	נבדק	תקו"ז בהקדמה ("פתח אליהו") יז, א.
48)	נבדק בחלקו	סנהדרין פט, ב. תנחומא וירא כב. פרש"י עה"פ וירא שם. — נתבאר בלקו"ש ח"כ שיחה ג' לפ' וירא (ע' 73 ואילך).
54)	טרם נבדק	רמז, א-ב.
55)	נבדק	ישעי' סג, טז. שבת פט, ב.
61)	אין מקור חיצוני	אבל לא ממש — שהרי נצטווינו לבקש אל תביאנו לידי נסיון (כנ"ל סוף סעיף ד).
62)	טרם נבדק	ישעי' סד, ג.
63)	טרם נבדק	קידושין מ, ב. ב"ק יז, א.
64)	טרם נבדק	אגה"ק דהבעש"ט, נדפסה גם בכתר שם טוב בתחלתו.

הוכן ע"י שמעון ראזענבערג · OpenChassidus · shimon@reshimu.ai. הנוסח מן הדפוס, נבדק מול צילומי העמודים; כל מקור מסומן לפי מצב בדיקתו; הביאור מופרד בדפוס מלשון המאמר. נעשה בשיטת Atzmut OS של Reshimu: שום דבר אינו נטען בלי מקור, וכל ספק מוצג ואינו מוחלק.